

**OILAVIY TARBIYA USHLARINING O'SMIRLIK DAVRIDAGI  
ZO'RAVONLIK VA BULLINGGA MOYILLIK BILAN O'ZARO  
ALOQADORLIGI**

*Rayimov Nursulton*

*“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti (PhD)*

**Annotatsiya.** Mazkur tezisda oilaviy tarbiya uslublarining o'smirlarda zo'ravonlik va bullingga moyillik shakllanishiga ta'siri ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Oila muhitining, ota-onalarning farzand bilan muloqot uslubi hamda tarbiyaviy yondashuvlarining o'smir shaxsining rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, oiladagi sog'lom psixologik muhitning zo'ravonlik va bullingning oldini olishdagi o'rni ilmiy manbalar asosida asoslangan.

**Kalit so'zlar:** o'smir, oilaviy tarbiya, tarbiya uslublari, zo'ravonlik, bulling, tajovuzkorlik, oilaviy munosabatlar, psixologik muhit.

**Kirish.** Bugungi kunda dunyo miqyosida o'smirlar o'rtasida zo'ravonlik va bulling holatlarining ortib borishi ta'lim tizimi hamda psixologiya fanining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Fan-texnika taraqqiyoti, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonlari hamda oilaviy munosabatlardagi o'zgarishlar o'smirlarning ruhiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada ayrim o'smirlarda tajovuzkorlik, hissiy beqarorlik, empatiyaning pasayishi va tengdoshlarga nisbatan zo'ravonlik xatti-harakatlari kuzatilmoqda.

**Asosiy qism.** O'smirlik inson hayotidagi eng murakkab rivojlanish bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda biologik, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar bir vaqtning o'zida kechadi. Mazkur davrda shaxsning o'zini anglash darajasi ortadi, mustaqillikka intilish kuchayadi, tengdoshlar fikri muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. Agar o'smir ushbu davrda oiladan yetarli darajada mehr, e'tibor va

psixologik qo'llab-quvvatlash olmasa, unda tajovuzkorlik, zo'ravonlik yoki bullingga moyillik shakllanish xavfi ortadi.

Oila shaxs ijtimoiylashuvining birinchi va eng muhim instituti hisoblanadi. Aynan oilada bola dastlabki axloqiy qadriyatlarni, muloqot madaniyatini, nizolarni hal qilish usullarini va emotsiyalarni boshqarishni o'rganadi. Shu sababli oilaviy tarbiya uslublari bolaning shaxsiy rivojlanishi hamda uning tengdoshlari bilan munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Psixolog Diana Baumrind oilaviy tarbiya uslublarini demokratik, avtoritar va liberal uslublarga ajratgan. Keyinchalik Makkobi va Martin ushbu tasnifni befarq tarbiya uslubi bilan to'ldirgan.

**Demokratik tarbiya uslubi** o'zaro hurmat, mehr-muhabbat va oqilona nazoratga asoslanadi. Bunday oilalarda voyaga yetayotgan o'smirlar o'z fikrini erkin bayon qila oladi, muammolarni muloqot orqali hal qilishni o'rganadi hamda boshqalarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'ladi. Natijada ularda zo'ravonlik va bullingga moyillik nisbatan past bo'ladi.

**Avtoritar tarbiya uslubi** esa qattiq nazorat, jazolash va farzand fikrini inobatga olmaslik bilan tavsiflanadi. Doimiy bosim ostida ulg'aygan bolalarda qo'rquv, xavotir, dushmanlik hissi va tajovuzkorlik kuchayishi mumkin. Ayrim hollarda ular maktab muhitida tengdoshlariga nisbatan zo'ravonlik ko'rsatish orqali ichki salbiy hissiyotlarini namoyon etishga harakat qiladilar.

**Liberal tarbiya uslubida** esa ota-onalar farzandiga ortiqcha erkinlik beradi, nazorat sust bo'ladi. Bu esa mas'uliyat hissining yetarli rivojlanmasligiga, xulq-atvor me'yorlariga amal qilmaslikka va tengdoshlarga nisbatan salbiy munosabatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin.

**Befarq tarbiya uslubi** bolaning emotsional ehtiyojlariga e'tibor berilmasligi bilan tavsiflanadi. Mehr va e'tibor yetishmasligi o'smirda o'ziga ishonchsizlik, ijtimoiy begonalashuv hamda tajovuzkor xulq-atvorning rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin.

A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bolalar kattalarning xatti-harakatlarini kuzatish va ularga taqlid qilish orqali yangi xulq-atvorni

o'zlashtiradilar. Agar oilada jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlik kuzatilsa, bola bunday xatti-harakatlarni odatiy muloqot usuli sifatida qabul qilishi ehtimoli ortadi.

J. Boulby tomonidan ishlab chiqilgan bog'lanish nazariyasiga ko'ra, ota-onalar va farzand o'rtasidagi ishonchli emotsional bog'lanish sog'lom shaxs rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Mehr-muhabbat va psixologik qo'llab-quvvatlash mavjud oilalarda voyaga yetayotgan bolalarda empatiya, bag'rikenglik va ijtimoiy moslashuv yuqori darajada rivojlanadi.

Bulling — bir yoki bir necha shaxs tomonidan boshqa shaxsga nisbatan muntazam ravishda jismoniy, og'zaki, psixologik yoki elektron vositalar orqali tazyiq o'tkazishdir. Bulling jabrlanuvchining ruhiy salomatligiga jiddiy zarar yetkazadi, o'zini qadrlash darajasini pasaytiradi, xavotir va depressiv holatlarni kuchaytiradi. Shu bilan birga, bullingni amalga oshirayotgan o'smirning o'zida ham kelgusida huquqbuzarlik, ijtimoiy moslashuv muammolari va agressiv xulq-atvorning barqarorlashishi kuzatilishi mumkin.

Ko'plab ilmiy tadqiqotlarda oiladagi nizolar, ota-onalar o'rtasidagi kelishmovchiliklar, jismoniy jazo, farzandga nisbatan befarq munosabat hamda emotsional yaqinlikning yetishmasligi zo'ravonlik va bulling xavfini oshiruvchi omillar sifatida qayd etilgan. Aksincha, sog'lom oilaviy muhit, ochiq muloqot, farzandni qo'llab-quvvatlash va adolatli nazorat himoya omillari hisoblanadi.

Shu sababli ota-onalarning psixologik-pedagogik bilimlarini oshirish, oilalarda ijobiy tarbiya usullarini keng joriy etish, maktab psixologlari va pedagoglarining ota-onalar bilan hamkorligini kuchaytirish o'smirlar o'rtasida zo'ravonlik va bullingning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

**Xulosa.** Oilaviy tarbiya uslublari o'smir shaxsining shakllanishida hal qiluvchi omillardan biri bo'lib, zo'ravonlik va bullingga moyillikning rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demokratik tarbiya uslubi sog'lom psixologik rivojlanishni ta'minlab, zo'ravonlik xavfini kamaytiradi. Avtoritar, liberal va befarq tarbiya uslublari esa turli darajada tajovuzkorlik va bulling xavfini kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun oilada sog'lom psixologik muhitni yaratish, <https://scientific-jl.com/>

ota-onalarning tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish hamda ta'lim muassasalarida profilaktik tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

**Foydalanilgan adabiyotlar.**

1. Bandura A. *Social Learning Theory*. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1977.
2. Baumrind D. *Current Patterns of Parental Authority*. Developmental Psychology Monographs, 1971.
3. Bowlby J. *A Secure Base: Parent–Child Attachment and Healthy Human Development*. – New York: Basic Books, 1988.
4. Rohner R.P., Khaleque A. *Parental Acceptance-Rejection Theory (PARTheory): Introduction*. – Storrs, 2019.
5. UNESCO. *Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying*. – Paris, 2019.
6. World Health Organization. *Global Status Report on Preventing Violence Against Children*. – Geneva, 2020.
7. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.